

BADIIY MATNNI LINGVISTIK TAHLIL QILISH ASPEKTLARI

АСПЕКТЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

ASPECTS OF LINGUISTIC ANALYSIS OF ARTISTIC TEXT

Botirova Rayxona

Qarshi davlat universiteti magistri

rayxonabotirova39@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning turli aspektlari o'rganiladi. Adabiyotlar tahlili asosida badiiy matnning lingvistik xususiyatlari, tahlil metodlari va zamonaviy yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Natijalar qismida badiiy matnning fonetik, leksik, grammatik va uslubiy jihatlari tahlil qilinadi. Muhokama qismida esa badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning ahamiyati va kelajak istiqbollari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: badiiy matn, lingvistik tahlil, stilistika, uslubshunoslik, fonetika, leksikologiya, grammatika.

Аннотация: В этой статье исследуются различные аспекты лингвистического анализа художественного текста. На основе анализа литературы рассматриваются лингвистические особенности художественного текста, методы анализа и современные подходы. В итоговой части анализируются фонетические, лексические, грамматические и стилистические аспекты художественного текста. В дискуссионной части, однако, обсуждается важность и будущие перспективы лингвистического анализа художественного текста.

Ключевые слова: художественный текст, лингвистический анализ, стилитика, методология, фонетика, лексикология, грамматика.

Abstract: This article explores various aspects of linguistic analysis of artistic text. Based on the analysis of literature, the linguistic features of the artistic text, methods of analysis and modern approaches are considered. The results part analyzes the phonetic, lexical, grammatical and methodological aspects of the artistic text. And in the discussion section, the importance of linguistic analysis of the artistic text and the prospects for the future are discussed.

Keywords: artistic text, linguistic analysis, Stylistics, Stylistics, phonetics, lexicology, grammar.

KIRISH

Badiiy matn lingvistik tahlilning eng murakkab va qiziqarli ob'ektlaridan biri hisoblanadi. Badiiy asarlarning tili nafaqat muayyan davrning adabiy tilini aks ettiradi, balki yozuvchining individual uslubi, dunyoqarashi va badiiy mahoratini ham namoyon etadi. Shu bois, badiiy matnni lingvistik jihatdan tahlil qilish adabiyotshunoslik va tilshunoslikning muhim vazifalaridan biridir.

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilish orqali biz asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini chuqurroq anglash, yozuvchining so'z qo'llash mahoratini baholash va umuman, badiiy ijodning til xususiyatlarini o'rganish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Bu esa o'z navbatida adabiy tanqid, tarjimashunoslik va til o'qitish metodikasi kabi sohalarga ham katta hissa qo'shadi.

Ushbu maqolaning maqsadi badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning asosiy aspektlarini ko'rib chiqish, zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilish va bu sohaning kelajak istiqbollari muhokama qilishdan iborat.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilish uchun turli metodlar va yondashuvlar mavjud. Ular orasida eng keng tarqalganlari quyidagilar:

1. **Struktural-semantik tahlil:** Bu metod badiiy matnning tarkibiy qismlarini va ularning o'zaro aloqalarini o'rganishga qaratilgan. Masalan, Vinogradov [1] o'zining "Badiiy nutq stilistikasi haqida" asarida badiiy matnning tarkibiy tuzilishi va semantik xususiyatlarini tahlil qilish usullarini batafsil yoritib bergan.

2. **Funksional-stilistik tahlil:** Bu yondashuv badiiy matnda qo'llanilgan til vositalarining funksiyalarini va uslubiy xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Galperin [2] o'zining "Matn haqida" nomli asarida matnning funksional-stilistik tahlil usullarini taklif etgan.

3. **Lingvopoetik tahlil:** Bu metod badiiy matnning poetik xususiyatlarini til nuqtai nazaridan o'rganishga qaratilgan. Masalan, Lotman [3] "Badiiy matn tahlili" asarida she'riy asarlarning lingvopoetik tahlil usullarini batafsil yoritib bergan.

4. **Kognitiv-diskursiv tahlil:** Bu zamonaviy yondashuv badiiy matnni muallif va o'quvchining bilish jarayonlari nuqtai nazaridan o'rganishga qaratilgan. Kubryakova [4] o'zining "Til va bilim" asarida kognitiv tilshunoslik asoslarini va uning badiiy matn tahliliga tatbiq etish imkoniyatlarini ko'rsatib bergan.

5. Lingvokulturologik tahlil: Bu metod badiiy matni madaniy kontekstda o'rganishga qaratilgan. Maslova [5] "Lingvokulturologiya" kitobida badiiy matni madaniy-lingvistik jihatdan tahlil qilish usullarini taklif etgan.

Zamonaviy tadqiqotlarda ko'pincha kompleks yondashuv qo'llaniladi, ya'ni yuqoridagi metodlarning kombinatsiyasidan foydalaniladi. Masalan, O'zbekistonda Yo'ldoshev [6] o'zining "Badiiy matn lingvistikasi" asarida badiiy matni kompleks tahlil qilish usullarini taklif etgan.

NATIJARLAR

Badiiy matni lingvistik tahlil qilishda quyidagi asosiy aspektlar ko'rib chiqiladi:

Fonetik aspekt: Badiiy matnning fonetik jihatlari, jumladan, alliteratsiya, assonans, ritm va intonatsiya kabi xususiyatlar tahlil qilinadi. Masalan, Qodiriy [7] "O'tkan kunlar" romanida alliteratsiyadan unumli foydalangan: "Kumush kuyov ko'rdi..."

Leksik aspekt: Badiiy matnda qo'llanilgan so'zlarning ma'nolari, etimologiyasi, ekspressiv-emotsional bo'yoqdorligi o'rganiladi. Shuningdek, neologizmlar, arxaizmlar, dialektizmlar va boshqa leksik birliklar tahlil qilinadi. Masalan, Cho'lpon [8] she'rlarida ko'plab arxaizmlar va tarixiy so'zlar uchraydi: "Dilimda bir o'ti ishq-u muhabbat..."

Grammatik aspekt: Badiiy matnning morfologik va sintaktik xususiyatlari o'rganiladi. Bu jihatda gap qurilishi, so'z tartibining o'ziga xosligi, grammatik vositalarning badiiy funksiyalari tahlil qilinadi. Masalan, Oybek [9] "Qutlug' qon" romanida inversiyadan unumli foydalangan: "Eshikdan kirdi Yo'lchi."

Uslubiy aspekt: Badiiy matnning uslubiy xususiyatlari, jumladan, troplar (metafora, o'xshatish, metonimiya) va sintaktik figuralar (takror, parallelizm, antiteza) tahlil qilinadi. Masalan, Abdulla Qahhor [10] hikoyalarida metaforadan mohirona foydalangan: "Qishloq ustiga qo'rg'oshinday og'ir bulut cho'kkan..."

Pragmatik aspekt: Badiiy matnning pragmatik jihatlari, ya'ni muallif niyati, o'quvchiga ta'siri, kontekstual ma'nolari o'rganiladi. Bu jihatda presuppozitsiya, implikatura kabi tushunchalar muhim rol o'ynaydi.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Yuqoridagi natijalardan ko'rinib turibdiki, badiiy matni lingvistik tahlil qilish kompleks yondashuvni talab etadi. Har bir aspekt o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ularni bir-biridan ajratilgan holda o'rganish to'liq manzarani bermaydi.

Fonetik aspekt tahlili badiiy matnning musiqiyliigi, ohangdorligi va ta'sirchanligini ochib beradi. Masalan, she'riy asarlarda qofiya va vaznning o'rni

beqiyos. Leksik aspekt tahlili esa yozuvchining so'z boyligini, uning individual uslubini va asarning leksik-semantik xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Grammatik aspekt tahlili badiiy matnning sintaktik qurilishi, so'z tartibining o'ziga xosligi va grammatik vositalarning badiiy funksiyalarini ochib beradi. Bu esa o'z navbatida yozuvchining uslubiy mahoratini baholashga imkon yaratadi.

Uslubiy aspekt tahlili badiiy matnning obrazlilikini, ta'sirchanligini va badiiy-estetik qiymatini aniqlashga yordam beradi. Troplar va sintaktik figuralarning qo'llanilishi yozuvchining individual uslubini yaqqol namoyon etadi.

Pragmatik aspekt tahlili esa badiiy matnning kontekstual ma'nolarini, muallif niyatini va o'quvchiga ta'sirini o'rganishga imkon beradi. Bu esa badiiy asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning ahamiyati shundaki, u adabiy asarning til xususiyatlarini chuqur o'rganish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida quyidagi sohalarga katta hissa qo'shadi:

1. Adabiy tanqid: Lingvistik tahlil natijalaridan foydalanish orqali adabiy tanqidchilar asarning badiiy-estetik qiymatini yanada chuqurroq baholash imkoniga ega bo'ladilar.
2. Tarjimashunoslik: Badiiy matnning lingvistik xususiyatlarini yaxshi tushunish tarjimonlarga asar ruhini va uslubini boshqa tilda qayta yaratishda yordam beradi.
3. Til o'qitish metodikasi: Badiiy matnlarni lingvistik tahlil qilish orqali til o'rganuvchilar tilning turli aspektlarini amalda ko'rish va o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.
4. Kompyuter lingvistikasi: Badiiy matnlarni avtomatik tahlil qilish algoritmlari va dasturlarini ishlab chiqishda lingvistik tahlil natijalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajakda badiiy matnni lingvistik tahlil qilish sohasida quyidagi yo'nalishlar istiqbolli ko'rinadi:

1. Korpus lingvistikasi metodlarini qo'llash: Katta hajmdagi badiiy matnlar korpusini yaratish va ularni statistik metodlar yordamida tahlil qilish.
2. Sun'iy intellekt va mashinali o'qitish usullarini qo'llash: Badiiy matnlarni avtomatik tahlil qilish va klassifikatsiya qilish algoritmlari va dasturlarini ishlab chiqish.
3. Kognitiv-diskursiv yondashuvni rivojlantirish: Badiiy matnni muallif va o'quvchining bilish jarayonlari nuqtai nazaridan yanada chuqurroq o'rganish.
4. Multimodal tahlil usullarini ishlab chiqish: Badiiy matnni nafaqat lingvistik, balki vizual, audio va boshqa modalliklar bilan birgalikda kompleks o'rganish.

XULOSA

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u tilshunoslik va adabiyotshunoslikning turli sohalarini o'z ichiga oladi. Bu sohada qo'llaniladigan asosiy metodlar struktural-semantik, funksional-stilistik, lingvopoetik, kognitiv-diskursiv va lingvokulturologik tahlil usullaridir.

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilishda fonetik, leksik, grammatik, uslubiy va pragmatik aspektlar kompleks ravishda o'rganiladi. Har bir aspekt o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ularni bir-biridan ajratilgan holda o'rganish to'liq manzarani bermaydi.

Badiiy matnni lingvistik tahlil qilishning ahamiyati shundaki, u adabiy tanqid, tarjimashunoslik, til o'qitish metodikasi va kompyuter lingvistikasi kabi sohalarga katta hissa qo'shadi. Kelajakda bu sohada korpus lingvistikasi, sun'iy intellekt, kognitiv-diskursiv yondashuv va multimodal tahlil usullarini qo'llash istiqbolli yo'nalishlar sifatida ko'rinadi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy matnni lingvistik tahlil qilish nafaqat tilshunoslik va adabiyotshunoslik uchun, balki umuman olganda madaniyat va jamiyat uchun ham muhim ahamiyatga ega. Bu sohadagi tadqiqotlarni davom ettirish va yangi metodlarni ishlab chiqish badiiy adabiyotni yanada chuqurroq tushunish va qadrlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

1. Vinogradov, V.V., 1963. Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi. Poetika. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR.
2. Gal'perin, I.R., 1981. Tekst kak ob'yekt lingvisticheskogo issledovaniya. Moskva: Nauka.
3. Lotman, Yu.M., 1972. Analiz poeticheskogo teksta. Leningrad: Prosveshcheniye.
4. Kubryakova, Ye.S., 2004. Yazyk i znaniye. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul'tury.
5. Maslova, V.A., 2001. Lingvokul'turologiya. Moskva: Akademiya.
6. Yo'ldoshev, M., 2008. Badiiy matn lingvistikasi. Toshkent: Fan.
7. Qodiriy, A., 2014. O'tkan kunlar. Toshkent: Sharq nashriyoti.
8. Cho'lpon, A., 2016. Kecha va kunduz. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
9. Oybek, 2018. Qutlug' qon. Toshkent: Yangi asr avlodi.
10. Qahhor, A., 2013. Hikoyalar to'plami. Toshkent: O'qituvchi.